

Izlaganje sa znanstvenog skupa
UDK 323.17+321(497.1)+342.24

Uzroci krize i mogućnosti samoupravne integracije

Branko Caratan

Fakultet političkih nauka, Zagreb

Sažetak

J. Mirić polazi od teze da jugoslavenska federacija funkcionira kao konfederacija i da je razbijanje zajedništva osnovni uzrok krize. Zato zagovara jugoslavensko zajedništvo i klasični oblik federalizma. Autor, pak, smatra da je potrebno utvrditi da li su slabosti na konstitucionalnom planu glavni uzrok krize i da li se ona treba prevladati pretežno rekonstrukcijom političkih institucija ili omogućavanjem samoupravne integracije. Etatički proizvodni odnos glavni je uzrok ekonomskih i političkih problema, a republički etatizmi ne mogu se ukloniti jačanjem političke strukture na federalnom nivou. U pitanju je, dakle, realizacija osnovnoga proizvodnog odnosa socijalističkog samoupravljanja, a ne država kao država. Rekonstrukcija političke sfere potrebna je samo zato da bi se oslobodila ekonomska i samoupravljačka snaga proizvođačke klase, a ne zato da bi država na nekom drugom nivou svoje organizacije supstituirala ulogu klase. Logika dugogodišnjeg procesa decentralizacije u Jugoslaviji bila je prije svega klasna. Nastojalo se time stvoriti prostor za samoupravljanje i jačanje pozicije radnika kao subjekta odlučivanja. Zagovaranje obrnutog procesa, zahtjev za jakom federalnom državom, bez obzira na namjere, pokazuje se zato u klasnom smislu kao regresija. Ta ista logika govori i protiv jedinstva SKJ, koje bi se zasnivalo na birokratskom centralizmu. Autor se zato zalaže za dosljedno ostvarivanje programski određene uloge SKJ kao subjektivne snage klase u sistemu zasnovanom na samoupravljanju, koje jedino može spriječiti tendencije federalizacije Saveza komunista. Mogućnost integracije društva ne vidi u jačanju političke već samoupravne integracije, u kojoj će udruženi rad, respektirajući ekonomske zakonitosti te svoje ekonomske i političke interese, voditi sam računa o potrebi za zajedničkim djelovanjem i životom.

Rasprava ima smisla samo ako se radi o sučeljavanju argumenata. Osnovna pretpostavka rasprave jest prihvatanje teze da se dio istine nalazi i kod drugoga. U nas se u posljednje vrijeme, moglo bi se zato zaključiti, baš i ne vode rasprave. Konfrontirani interesi sukobljavaju se u ideologiziranom obliku. Posebno je naglašena ideologizacija rasprava o nekim bitnim temama ekonomskog i političkog sistema. U sklopu tih i takvih konfrontacija našla se i Mirićeva knjiga. U takvim sukobljavanjima ideologiziranih interesa ne-

rijetko se izjašnjavanja o bitnim pitanjima sve više »teritorijaliziraju«. Postoje, doduše, i neki drugi ključevi diferencijacije, ali oni se, na svu sreću, nisu našli u prvom planu. Rasprave o sistemskim ekonomskim i političkim problemima pretvaraju se u svojevrstne propagandne kampanje u kojima se uopće ne računa s argumentima, nego se isključivo broje i okupljaju istomišljenici. U jednom dijelu sredstava masovnih informacija opsjednutost zagovaranjem vlastitih teza dovela je do potpunog gubitka senzibiliteta za raspravu i argumente drugih, iako se istovremeno naglašava potreba konstituiranja zajedničkih interesa. Kao da učestalost ponavljanja vlastite teze može zamijeniti snagu argumenta.

Isključivost i »teritorijalna« obojenost stavova postale su u nekim slučajevima i više nego očite. Ako, na primjer, o istom problemu ekonomisti iz jednoga republičkog centra svi misle isto, a oni iz drugog upravo suprotno, ali opet svi isto, onda se može sigurno zaključiti da se ne radi o traganju za znanstvenom istinom, nego o zagovaranju, više ili manje prikrivenom ili otvorenom, vlastitih interesa. Izjašnjavanja za i protiv teza knjige Jovana Mirića dijele istu sudbinu. Nerijetko su čak započinjala izjavom da se knjigu nije ni čitalo, ali da se s njom slaže ili se pak njezine osnovne teze odbacuju.

Nije problem u tome što postoji politizacija interesa. U društvu u kojem je pluralizam samoupravnih interesa legalan dio demokratskog mehanizma, takva politizacija ne bi trebala nikoga posebno uznemiravati. Zbog različite ekonomske razvijenosti, drugačijih povijesnih, civilizacijskih i kulturnih tradicija, različitih industrijskih i uopće proizvodnih potencijala bilo bi, štoviše, čudno očekivati da ne postoje različiti interesi. Ignoriranje različitih interesa i ideološka fikcija o apriorno danome jedinstvenom interesu mogu biti samo izraz političkog voluntarizma — o čemu nam veoma jasno svjedoči povijest staljinističkog fenomena. Moglo bi se čak reći da zagovaranje takvoga apriornog jedinstvenog interesa govori, prije svega, o dogmatskoj nostalgiji za vremenom etatizma, političkog voluntarizma i birokratskog centralizma.

To ne znači da je prihvatljiv svaki oblik politizacije različitih interesa i da ne postoji potreba konstituiranja jedinstvenog interesa. Međutim, u oba slučaja u našem političkom sistemu prihvatljivost ovisi o određenim uvjetima. Različiti interesi podrazumijevaju njihovu realizaciju putem mehanizma samoupravne demokracije, a jedinstveni interes znači ne sumu ili prosjek posebnih interesa, nego jedinstveni interes radničke klase programski definiran socijalističkim samoupravljanjem.

Dakle, nije problem u tome što se oko nekih bitnih pitanja sukobljavaju interesi. Problem je u tome što se to otvoreno ne priznaje. To je pretpostavka da se o sukobljenim interesima zaista razgovara i da se pokuša pronaći rješenje koje je u zajedničkom interesu. Naravno, u tom procesu neminovni su i kompromisi, ali je potrebno znati da postoje i kriteriji za ono što treba da bude zajedničko. Zajednički interes ne može ići protiv ekonomske racionalnosti ili protiv socijalističkog samoupravljanja i osnovnih vrijednosti na kojima je sistem utemeljen. Prema tome, jedinstvo se očito danas u našoj zemlji ne može, na primjer, uspostavljati na principima birokratskog centralizma, iako je i centralizam jedan od oblika organiziranja zajedničkog interesa.

Zbog svih tih razloga potrebno je odbaciti ideologizaciju interesa, koja je zapravo, prije svega, izraz nemoći da se o problemima otvoreno razgovara. U toj ideologiziranoj obrani vlastitih interesa obično se bez argumentacije po-

kušava skrivati iza socijalističkih principa, dok se, na primjer, praktično brani interes dominantne privredne grane svoga »teritorija«. Protivniku se nerijetko dobacuje da je njegov stav isključivo politički i da nije utemeljen u znanosti, a svoj znanstveni argument proizvoljno se odabire prema potrebama vlastite pozicije. Međutim, u ovoj recentnoj raspravi o ekonomskom i političkom sistemu svi govore politički: i znanstvenici kada raspravljaju teorijski ne čine to ništa manje od političkih funkcionara. To ne znači da i znanstvenici ne mogu progovoriti jezikom politike, kao što ne znači ni da je teorijska komunikacija samo za njih rezervirana. Kada se radi o političkim pitanjima, politika se jednostavno ne može izbjeći. Takva politička rasprava zahtijeva otvoreni govor, javnost političkog života. Moderna politika i nije ništa drugo do res publica. Politički diskurs isto tako traži argumentiranu raspravu, a ostajanje na »teritorijalnom« izjašnjavanju i navijanju, moglo bi se reći, predstavlja, u najmanju ruku, primitivni oblik političkog života. Naravno, ponajveći je primitivizam kada se to primjećuje samo kod nekoga drugog.

Knjiga Jovana Mirića *Sistem i kriza* govori veoma otvoreno i jasno zastupa tezu koju mnogi prikrivaju ideološkom dimnom zavjesom i ne usude se da do kraja jasno i otvoreno o njoj progovore. Utoliko se autoru knjige ne može predbaciti da nije politički hrabar niti da je intelektualno nepošten. Knjigom je omogućio da se o spornim problemima povede ozbiljna rasprava. Knjiga *Sistem i kriza* nije prva kritički progovorila o sistemu, nego se uključila u raspravu koja se već vodila i na taj način dospjela je u situaciju da dijeli sudbinu cjelokupne rasprave. Zato je potrebno i ovdje, prije svega, raspravljati o društvenim problemima, a tek iznimno o knjizi.¹ Vrijednost Mirićeve knjige upravo je u tome što je postavila pitanja o stvarnim društvenim problemima. Ako prihvatimo tezu da se vrijednost knjige ne ocjenjuje po tome što se s njome slažemo ili ne, nego po tome da li je intelektualno inspirativna, onda možemo primijetiti da ova knjiga nesumnjivo pobuđuje pažnju.

Uvodno treba reći da je sama knjiga *Sistem i kriza* pisana pretežno kao publicističko-esejistički tekst.² To autora dijelom oslobađa potrebe za teorijskom strogošću u definiranju kategorija o kojima raspravlja, ali mu se ne može oprostiti stanovita nepreciznost i ležernost u formuliranju nekih osnovnih kategorija. U red tih i takvih nepreciznosti ide, na primjer, definiranje pojmova federacija, konfederacija, nacionalna ekonomija, princip usuglašavanja na federalnom nivou, određivanje odnosa suvereniteta i konstitucije složene države, odnosa prava nacije na samoodređenje i složene države.³

1 Ovaj prilog odnosi se neposredno na knjigu J. Mirića samo ako se to posebno naglasi. Ograničeni prostor i tako ne dopušta opsežnu raspravu o knjizi. To prepuštam recenzijama, čija je to i zadaća.

2 Tako knjigu, po našem mišljenju potpuno opravdano, kategorizira i NIN-ov recenzent Todor Kuljić (usp. *Opomena ili subverzija*, NIN od 9. decembra 1984, str. 38).

3 Svaka od ovih primjedbi iziskuje, naravno, posebno obrazloženje. To zahtijeva upućivanje na, inače veoma razvijenu, literaturu, ustavnopravnu i politološku, o federalizmu i rasprave unutar socijalističke teorije o pravu nacije na samoodređenje u sklopu teorije socijalne revolucije. Upozoravamo samo, primjerice, da J. Mirić u svojoj knjizi govori o pravu veta koje je po Ustavu iz 1974. »dato ne samo republikama nego i pokrajinama« (J. M., *Sistem i kriza*, str. 24). Pod tim očito podrazumijeva princip usuglašavanja. Naš poznati stručnjak za komparativno pravo profesor Miodrag Jovičić međutim kaže veoma direktno: »Pra-

Ali ta pitanja, svako za sebe, mogu se ostaviti po strani, iako je njihova svojevrsna prezentacija dio argumentacije glavne teze knjige: zagovaranja jugoslavenskog zajedništva i potrebe jačanja klasičnih komponenti federalizma. U tome Mirić vidi odgovor na konstataciju da federacija funkcionira, kako kaže, kao konfederacija i da je razbijanje zajedništva, čemu politički sistem pogoduje, osnovni uzrok naše sadašnje krize.⁴

Osnovna teza knjige, što nije teško uočiti, pojavljuje se u samom fokusu recentnih rasprava o političkom sistemu i o značenju Ustava iz 1974. godine za našu sadašnju ekonomsku i političku situaciju. U tim raspravama dominira dvojba da li politički sistem u njegovu stvarnom izrazu treba dovesti u sklad s ciljevima *Programa SKJ, Ustava i Zakona o udruženom radu* ili treba mijenjati i sam Ustav u kontekstu zahtjeva za promjenama političkog sistema? Zagovornici oba rješenja naglašavaju da promjena Ustava ne podrazumijeva promjenu osnovnih vrijednosti na kojima je utemeljen politički sistem SFRJ: društvenog vlasništva, socijalističkog samoupravljanja, ravnopravnosti, bratstva i jedinstva naših naroda i narodnosti, općenarodne obrane, nesvrstavanja, zaštite integriteta i nezavisnosti zemlje.⁵ Međutim, neki zahtjevi za promjenom političkog sistema, na primjer oni koji traže drugačije odnose u federaciji, a i takvih je bilo, očito vode promjenama odnosa i u okviru temeljnih vrijednosti sistema. Zato nije nevažan odgovor na pitanje: da li je Ustav iz 1974. jedan od osnovnih uzroka slabosti ekonomskog i političkog sistema?

Ovdje treba upozoriti da u raspravama o političkom sistemu, koje se vode u okviru Saveznoga društvenog savjeta za pitanja društvenog uređenja kao i u javnosti, postoji gotovo opća suglasnost o potrebi za promjenama u političkom sistemu, koje uključuju i odgovarajuće promjene Ustava. Prema tome, podjela na tzv. ustavobranitelje i reformatore, koja se pojavljuje u dijelu štampe, ne izražava stvarne odnose u diskusiji i ne pogađa bit sporova. Nisu u pitanju promjene, nego kvaliteta promjena. Skrivanje iza umjetne podjele na ustavobranitelje i reformatore Ustava na taj način, zapravo, samo služi prikrivanju stvarnih namjera.

Dakle, nitko ne tvrdi da politički sistem nije bez slabosti. Nije sporno i da postoje dezintegrirajuće tendencije u društvu. Međutim, radi se o tome da treba utvrditi da li su slabosti na konstitucionalnom planu, i u tom okviru dezintegrirajuće tendencije, glavni uzrok ekonomskih i društvenih problema s kojima je zemlja suočena. Isto tako, potrebno je jasno odgovoriti na pitanje: na koji se način može uspostaviti društvena integracija — da li kroz političke institucije ili samoupravnom integracijom?

vom veta ne raspolaže u našem sistemu niko» (M. Jovičić, *Pomjatenije jazikov*, NIN, od 9. decembra 1984, str. 3). Jovičić, upozoravajući na nekorektno korištenje nekih pojmova, konstatira s pravom da u našem ustavnom sistemu ne postoji ni konsensus, iako se taj pojam veoma široko koristi u štampi da bi se diskreditirao ustavni mehanizam usuglašavanja predviđen u Vijeću republika i pokrajina po Ustavu iz 1974. Ili, drugi primjer: Mirić kaže da nijedna savremena federacija, osim SFRJ, nije proklamirala suverenitet federalnih jedinica (op. cit., str. 23). Međutim, svi sovjetski ustavi od 1918. do Ustava iz 1977. sadrže čak pozitivnu odredbu o pravu republika na otcjepljenje.

4 Usp. Mirić, op. cit., str. 140. i 158.

5 Usp. Osnovna načela Ustava SFRJ iz 1974. godine, *Ustav SFR Jugoslavije, Ustav SR Hrvatske* Zagreb, izd. CAPS, 1974, str. 38—56.

Čini se da nije teško konstatirati da su sve naše osnovne ekonomske slabosti puno starije od Ustava iz 1974. Uostalom, odluke o svim našim velikim, aktualnim promašenim investicijama bile su donešene puno ranije. Istina je da su na njih, iako neformalno, presudno najčešće utjecale političke odluke na nivou republika i pokrajina. Ta je mogućnost postala otvorenom otkad federacija više ne može donositi investicijske odluke. Ali i prije, kada je federacija imala pravo donositi investicijske odluke, politički voluntarizam nije bio ništa manji, nego, štoviše, veći. Što se ide više vremenski prema natrag snaga administrativnog odlučivanja, kojim se u privredi uspostavljao etastički odnos, bila je samo veća, a ne manja u odnosu na današnju situaciju. Moglo bi se veoma lako ustvrditi i dokazati da je u ranijim periodima ekonomska iracionalnost, više ili manje otvoreno izraženog, administrativnog upravljanja bila neusporedivo ispod dometa i mogućnosti ekonomskog mehanizma koji je funkcionirao krajem sedamdesetih godina sa svim njegovim evidentnim slabostima. U sistemu administrativnoga centraliziranog upravljanja privredom, kako iskustvo pokazuje, bilo je samo puno teže uočiti promašaje. Potiskivanje ekonomskih zakonitosti činilo ih je teško vidljivim. A upravo je u takvim sistemima i nastao pojam političkih tvornica i one su u njima tipična pojava, a u planskim dokumentima zemalja s direktivnim centraliziranim planiranjem egzistira čak i pojam planskih gubitaka.

Etastički proizvodni odnos, u kojemu je ekonomska moć koncentrirana na nivou republika i pokrajina, samo je nastavak, iako u oslabljenom obliku, onoga istog produkcijskog odnosa koji je nastao u prvome poslijeratnom periodu kada je etastičko odlučivanje u ekonomiji, s koncentracijom moći na federalnom nivou, bilo legalno. Današnji republički etatizam na osnovi Ustava iz 1974. ilegalna je pojava. Sa stajališta proizvođača, promjena nije bitna. Ali, krizu nije mogao isprovocirati u biti nepromijenjeni proizvodni odnos, iako je on, in ultima linea, osnovni uzrok krize.⁶ Da nije bilo energetske krize, porasta kamata na svjetskom tržištu kapitala, dubokih poremećaja međunarodne ekonomije, naš ekonomski sistem najvjerojatnije bi nastavio funkcionirati bez većih smetnji na stari način i možda bi i dio promašenih investicija preživio i bio prikriven administrativnim intervencijama.

I drugo, da je problem samo u odnosu federacija-republike sva naša ekonomska kriza mogla bi se riješiti jednostavnim jačanjem pozicije federacije revizijom Ustava. Nije potrebno uvjeravati da bi onda, na primjer, jednonacionalne države bile posve lišene tih briga. Poljski primjer govori da to baš i nije tako.

Ovdje se postavlja pitanje kako riješiti problem dezintegrirajućih procesa. Rekonstrukcija federacije i odnosa federacija-republika u biti je političko institucionalno rješenje. Decentralizacija federacije bila je provedena u namjeri da se omogući razvitak samoupravljanja. Republički etatizmi, koji su ipak ostali, ne mogu se ukloniti jačanjem federalnog etatizma — to bi značilo varijantu *restitutio in integrum*, a radi se o tome da se stanje mijenja na liniji ukidanja etatizma bilo kojeg oblika i uspostavljanja, jačanja samoupravnih odnosa, samoupravne integracije.

6 Proizvodni odnos nije bio kvalitativno bitno promijenjen iako su se, i to treba odlučno reći, počevši od privrednih reformi početkom šezdesetih godina u sferi ekonomije dogodile krupne, ne samo programske, nego i stvarne promjene.

Nije potrebno naglašavati potrebu normalnog funkcioniranja velikih sistema (elektroprivreda, saobraćaj i sl.), ali mogućnost njihove funkcionalne integracije nije samo politička.

Odnos politike i ekonomije jest problem, ali u svojoj cjelini. Neoretizam pojavljuje se na svim razinama društvenih zajednica: u općini, regiji, u pokrajini i republici, kao i u federaciji. Nije problem u premještanju njegova političkog težišta s jedne na drugu vrstu političko-teritorijalne zajednice, nego je u pitanju uspostavljanje, stvarno a ne programatsko, samoupravnoga socijalističkog proizvodnog odnosa. U tom kontekstu pojavljuje se i pitanje ekonomije u cjelini — moglo bi se reći da je to jedan od bitnih problema u koji Mirićeva knjiga nije ulazila (osim marginalno). Na primjer, dugoročni program ekonomske stabilizacije u knjizi uopće nije spomenut. Samo spominjanje možda i nije presudno, ali se ipak ovdje može primijetiti da se u knjizi J. Mirića ekonomski odnosi, kao i nacionalno-federalni odnosi, ne pojavljuju kao kategorije posredovanja u realizaciji klasnih ciljeva, nego u izdvojenom, osamostaljenom obliku.

Ako se ekonomski odnosi stave u vezu s klasnim ciljevima, onda se ekonomska pitanja vežu s razvitkom samoupravljanja, a problem se postavlja kao pitanje o razvitku osnovnoga proizvodnog odnosa u društvu zasnovanom na socijalističkom samoupravljanju. Taj razvitak doveden je u pitanje s dvije strane. Prvo, ekonomski, radi se o prevlasti političke sfere nad ekonomskom u kojoj se potiskuje ona uloga ekonomskih zakonitosti za koju se, da se potsetimo, izjasnio već i *Program SKJ* iz 1958. godine.⁷ Ta prevlast nije, dođue, danas više institucionalno-etatiistička nego neformalna, ali zato ipak negativno djeluje na privredni razvoj. Podređenost osnovnih ekonomskih subjekata političkoj moći, formalno pokrivenoj samoupravnim odlukama, vodi k slabljenju pozicije udruženog rada i negativno utječe na njegov ekonomski razvitak i njegovu ekonomsku moć. To, nadalje, vodi k svojevrsnome političkom protekcionizmu, bježanju pod zaštitu političko-teritorijalnih zajednica, zatvaranju. Primarni uzrok tog procesa nije, dakle, u političkoj namjeri, nego u slabostima ekonomskih subjekata i njihovoj nesamostalnoj poziciji u donošenju ekonomskih odluka. Jake privredne jedinice sigurno se ne mogu zatvarati. Ekonomski interes tjerao bi ih na širenje, ekspanziju, u kojoj i granice Jugoslavije postaju preuske. Međutim, radi se naprosto o tome da taj ekonomski rezon ne djeluje ili, da budemo precizni, ne djeluje dovoljno. Dugoročni program ekonomske stabilizacije tu se pojavljuje upravo kao pokušaj aktiviranja uloge ekonomskih zakonitosti u privrednom sistemu i time se nastavlja na *Program SKJ*, ideje Kidrića i Bakarića te, s korekcijama, i na ranije pokušaje reformiranja privrede. Tek na osnovi respektiranja ekonomskih zakonitosti može se ojačati pozicija proizvođačke baze društva, koja omogućuje udruživanje s ekonomskim poticajima, udruživanje koje neće biti politički nametano, nego će proizlaziti iz interesa i volje samih proizvođača. Samo na toj osnovi moguća je samoupravna integracija društva, koja ne priznaje političke prepreke. Taj, za samoupravljanje i socijalizam bitan, aspekt rekon-

7 »Dokle god je robna proizvodnja objektivno uslovljena, neuvažavanje zakona vrednosti i drugih zakona tržišta ne jača, već upravo slabi socijalističke elemente u privredi, sputava inicijativu pojedinca i preduzeća, koči razvitak proizvodnih snaga i rada snage izvan proizvodnje koje vrše nasilje nad njom« (*Program Saveza komunista Jugoslavije Kultura Beograd 1958 str 161*)

strukcije ekonomskog sistema nije još uvijek dovoljno osviješten. Čak i dio onih koji naglašeno zagovaraju program stabilizacije vide ekonomske zakonitosti gotovo kao ekonomske zakone koje propisuje vlada, a tržište kao beskonačnu distribuciju energenata, roba, deviza.⁸

Postojeći proizvodni odnos, koji ekonomski pokazuje slabost proizvodne baze društva s elementima iracionalnog i neodgovornog ponašanja, izražava se u svojoj političkoj dimenziji kao stagnacija samoupravljanja, potiskivanje uloge udruženog rada za račun jačanja otuđenih centara političke moći.

Prema tome, u pitanju je prije svega osnovni proizvodni odnos socijalističkog samoupravljanja, a ne država kao država. I zato naglasak primarno treba staviti na samoupravljanje, a ne na državu. Rekonstrukcija političke sfere potrebna je samo zato da bi se oslobodila ekonomska i samoupravljačka snaga proizvođačke klase, a ne zato da bi država na nekom drugom nivou svoje organizacije supstituirala ulogu klase.

Transformacija političkih institucija koja o tome ne bi vodila računa teško bi mogla dati neke veće rezultate na liniji jačanja pozicije radničke klase i razvitka socijalizma. Reformatorski zahtjevi koji pažnju koncentriraju pretežno na prijedloge za promjenama institucija političkog sistema dolaze u opasnost da potcijene ulogu drugih elemenata političkog i ekonomskog sistema, stvarne društvene odnose i posebno ulogu subjektivnog faktora. Kod Mirića, a i drugdje, pojavljuje se tako zahtjev za neposrednim predstavljanjem građana i radnih ljudi u saveznoj skupštini kao nastojanje da se osigura zajednica građana i zajedništvo rada na prostoru federacije kao cjeline. U našem ustavnom razvitku postojala je već neposredna reprezentacija građana na saveznom nivou, a da tada građani, i pored svog doma u skupštini, nisu imali, na primjer, pravo na pasoše! Postojalo je i Vijeće proizvođača, a da se i tada udio proizvođača u raspolaganju dohotkom nije bitno razlikovao od situacije prije toga ili od one nakon ukidanja Vijeća proizvođača.

Pogrešno bi bilo reći da su institucionalna rješenja političkog sistema konceptijski gledano nevažna. Ona jedino sama za sebe ne rješavaju osnovno klasno pitanje, ali mogu utjecati na krajnji ishod odnosa klasnih snaga.⁹ Moglo bi se tako pokazati iz povijesti socijalizma uopće, pa i našega, da institucionalna centralizacija moći ne pogoduje, eufemistički rečeno, razvitku samoupravljanja. Zato je naš razvitak i išao upravo u suprotnom pravcu. I tu bi se mogao onda pokazati kontinuitet političke orijentacije i ustavnih promjena od početka šezdesetih godina, posebno od ustavnih amandmana iz 1968, pa sve do Ustava iz 1974. godine. U taj kontekst treba staviti i nastojanja SKJ, glavnih protagonista njegove politike i Titovu ulogu. Ta linija nije s Usta-

⁸ Da i ne govorimo da se ne može raspravljati o jedinstvenome jugoslavenskom tržištu, a da se prethodno ne postavi pitanje o tržištu uopće. Bez tržišta, jedinstveno jugoslavensko tržište može se zamisliti samo kao jedinstvena distribucija.

⁹ Zastupnicima teze o potrebi direktnog predstavnitva građana i, posebno, radnih ljudi u federalnom parlamentu moglo bi se postaviti i pitanje o miješanju dvaju principa političke organizacije: građanskog i radničko-klasnog. Povijest socijalizma (ruska, mađarska revolucija) i neke teorijske rasprave pokazuju da je moguće i dosljedno provođenje samo jednog principa izbora — radnog (proizvodnog). Autor ovog priloga ne vidi razloge, ako se radi o zajednici rada, da postoji potreba neposrednog predstavnitva građana. Nije li moguća konstitucija političke vlasti i isključivo na proizvodnom principu? (Usp. I. Prpić, Pogovor knjizi K. Korsch, *Radno pravo za savjete poduzeća. Spisi o socijalizaciji*, Stvarnost, Zagreb, 1974, str. 235).

vom iz 1974. radikalno promijenjena, nego samo nastavljena. I zato se Titovi pogledi i u toj posljednjoj fazi ne mogu izuzeti.

U većini interpretacija političkog i, posebno, ustavnog razvitka nove Jugoslavije ta linija decentralizacije vezuje se samo uz politiku uređivanja međunacionalnih odnosa i promjenu odnosa republika prema federaciji. Gubi se potpuno iz vida da je glavni razlog promjena bilo nastojanje da se otvori prostor za samoupravljanje i za jačanje pozicije radnika kao subjekata odlučivanja. Prema tome, taj proces promjena nije bio, u prvom redu, diktiran razlozima politike u međunacionalnim odnosima, te već i zato nije mogao biti usmjeravan nacionalističkim pritiscima. Ovakvo objašnjenje procesa decentralizacije ne može biti apologija republičkog etatizma. Logika procesa decentralizacije bila je klasna, te zato implicite sadrži zahtjev za onemogućavanjem etatizma na svim razinama. Ali ta ista logika podrazumijeva da se snaga republičkog, regionalnog ili općinskog etatizma ne može obuzdavati ponovnim jačanjem federalnih državnih i političkih struktura, balansom moći, nego samo dovođenjem procesa decetizacije do kraja. Nostalglično zazivanje potrebe jake federalne države, bez obzira i na dobre namjere, pokazuje se tako u klasnom smislu kao regresija.

Ta ista linija razbijanja birokratskog centralizma ne odnosi se samo na konstituciju država nego i na ulogu Saveza komunista kao avangardne subjektivne snage u sistemu zasnovanom na samoupravljanju.

I povremno federalističko ponašanje partijskih rukovodstava republika i pokrajina nema uzrok u statutarnim rješenjima koja su, respektirajući višenacionalnost naše zajednice, unešena u *Statut SKJ* 1969. na IX kongresu, a kao prijedlog usvojena na plenumu CK SKJ u ljeto 1968.¹⁰ Uostalom, partijsko zastupanje partikularnih interesa ne pojavljuje se samo na republičkom ili pokrajinskom nivou, nego i na regionalnom i općinskom. I ovdje nisu u pitanju normativno-statutarni problemi, nego identificiranje partijskih rukovodstava s partikularnim interesima određenih državnih struktura. Pojavljivanje partijskih rukovodstava neformalno, ali stvarno u onoj rukovodećoj ulozi koja se programatski želi prevladati vodi neminovno zastupanju konkretnih i partikulatnih interesa. Dovođenja Saveza Komunista na poziciju vodeće snage unutar samoupravnog i delegatskog sistema kao avangarde klase koja treba sama biti djelatna znači da SK treba da vodi, prije svega, brigu o osnovnim zajedničkim historijskim i neposrednim klasnim interesima. Tada Savez komunista više neće tako lako dolaziti u poziciju da se identificira s konzervativnim, operativnim odlukama, da se i sam državotvorno ponaša.

To ne znači da ponekad, posebno danas, kada se zastoje u razvijanju samoupravljanja pojavljuje često kao rezultat pat pozicije suprotstavljenih partikularnih interesa, SKJ ne treba da intervenira i posreduje u traženju zajedničkih rješenja. Ali i tada kao kriterij treba da bude ne bilo kakav zajednički interes, nego samo onaj koji vodi k realizaciji historijskih klasnih interesa. Ako se SKJ ne dovede na svoju programski određenu poziciju, ne preostaje mu drugo nego stalno osciliranje između federalizacije partije i bi-

10 Usp. *Deveti Kongres Saveza komunista Jugoslavije*, Kultura Beograd, 1969, str. 297—302; *Deveta sednica Centralnog komiteta SKJ*, Komunist Beograd, 1968, str. 109—119. Na osnovi odluke plenuma CK SKJ iz 1968. izabrani su organi SKJ već na Devetom kongresu.

rokratske centralizacije, a u jugoslavenskoj zajednici tada produžuju egzistenciju tendencije koje više ili manje prikriveno ili otvoreno zagovaraju nacionalistička, separatistička ili unitaristička rješenja.

Mogućnost integracije društva ne može se, dakle, tražiti u jačanju državne, nego samoupravne integracije u kojoj će udruženi rad — respektirajući ekonomske zakonitosti, te svoje ekonomske i političke interese — voditi računa o svojoj potrebi za zajedničkim djelovanjem i životom. U pitanju je osnovni proizvodni odnos socijalističkog samoupravljanja, a ne država. Ili drugačije rečeno: problemi države, politički sistem i sve ostalo rješivo je samo ako se dovede u funkciju socijalističkoga proizvodnog odnosa. Zato zasebno analiziranje političkih institucija znači zatvaranje u sferu političkog, a socijalizam je, između ostalog, upravo proces prevladavanja politike kao otuđene sfere sukobljavanja posebnih interesa.

Da zaključimo: tek analiza položaja samoupravljanja i klasnih odnosa u jedinstvu njihove ekonomske i političke dimenzije daje odgovor na našu suvremenu situaciju. U zapostavljanju tog zahtjeva vidim osnovnu slabost, inače nesumnjivo zanimljive i inspirativne, Mirićeve knjige.

Branko Caratan

ROOTS OF THE CRISIS AND THE POSSIBILITIES FOR INTEGRATION
ON THE BASIS OF SELF-MANAGEMENT*Summary*

J. Mirić proceeds from the postulate that the Yugoslav federation functions as a confederation and that the breakdown of unity is the main cause of the crisis. He opts in favour of Yugoslav unity and the classic form of federalism. The author of the present paper considers, for his part, that it should be first ascertained whether the shortcomings at constitutional level were the main cause of the crisis and whether it should be overcome largely by the reconstruction of political institutions or by facilitating integration on the basis of self-management. The statist production relation is the chief factor of economic and political problems, and republican statisms cannot be eliminated by reinforcing the political structure at federal level. The main issue is the realisation of the basic production relation of socialist self-management rather than the state as such. The reconstruction of the political sphere is necessary only so as to set free the economic and self-management force of the producing class, and not so as to enable the state to substitute the role of the class at some other level of its organisation. The logic behind the long process of decentralisation in Yugoslavia had primarily a class character. The intention was to create room for self-management and to strengthen the position of the workers as subjects of decision-making. Any advocacy of the reverse process, any demand for a strong federal state, regardless of its intention, signifies, therefore, regression in class terms. This same reasoning argues against unity of the League of Communists of Yugoslavia based on bureaucratic centralism. The author is in favour of the consistent realisation of the role of LCY as defined in its programme, that is, as the subjective force of the class within a system founded on self-management, which alone can prevent the tendency of the federalisation of the League of Communists. The possibility for social integration is not seen in the strengthening of political but rather of self-management integration, wherein associated labour, while respecting economic laws as well as its economic and political interests, will itself take due account of the need for joint action and common existence.